De Levende Natuur 95 (2):36-42 (1994)

De Levende Natuur

J. Simons &
L. Lenoir

De Westpoort bij Amsterdam: een belangwekkend natuurgebied, opnieuw bedreigd

Het Amsterdamse gebied Westpoort is een in de jaren zestig met zand opgespoten poldergebied, bestemd voor industrie- en havenontwikkeling. In het westelijk deel, rondom het kunstenaarsdorp Ruigoord, is deze tot nu toe achterwege gebleven, maar de gemeente Amsterdam heeft opnieuw plannen in deze richting.
In dit artikel worden de bijzondere natuurwaarden die zich langzamerhand ontwikkeld hebben beschreven.
Zal dit gebied, dat goed zou passen in een door de overheid gepropageerde Ecologische Hoofdstructuur, toch moeten wijken voor economische expansie waarvan de noodzaak niet vaststaat?

Het Westpoortgebied, gelegen ten westen van Amsterdam, wordt begrensd door de Brettenzone langs de spoorlijn Amsterdam-Haarlem, Spaarnwoude en het Noordzeekanaal (fig. 1). Het heeft zowel ecologisch als economisch een roerige geschiedenis achter de rug.

Langs de spoorbaan naar Haarlem lagen in het verleden veenpolders, te weten de Vennerpolder en de Spieringhornerbinnenpolder, en zeekleipolders, namelijk de Grote IJpolder en de Houtrakpolder (Frieswijk, 1969). Het gebied kreeg als bestemming industrie en in de jaren zestig en zeventig werden de polders met zand opgespoten, waarbij de opspuitingen van oost naar west plaatsvonden. De meeste van deze terreinen werden hoog opgespoten en snel gedraineerd. Tegen verstuiving werden grote delen beschermd met een van elders aangevoerde deklaag (Walters, 1978; 1991). Het zand was uit de diepe lagen van het gebied zelf of uit de Noordzee afkomstig, en had ondanks de ontziltingsbehandeling een brak karakter. Het zout spoelde echter in de loop van de tijd met regenwater uit. Als gevolg van de opspuittechniek en de snelle drainage ontstonden relatief droge hoogten en vochtige laagten. De vlakke lager gelegen delen hebben vaak een slibhoudende bodem, waarop zich in regenrijke perioden plassen vormen. Hierdoor zijn deze delen vochtiger en rijker aan nutriënten dan de hoger gelegen delen (Bolman, 1976; Walters, 1978 en 1991).

Door de economische recessie van de jaren zeventig bleef de industrie weg en kreeg de natuur in het gebied vrij spel. Een voortgaande reeks van veranderingen en verschuivingen in de vegetatie en het dierlijk leven nam in die tijd een aanvang. Dit heeft geleid tot een gebied dat enerzijds kan worden gekarakteriseerd als een binnenlands duingebied met hooggelegen zandige, droge en voedselarme grond, en anderzijds als een rietmoerasgebied met natte voedselrijke delen. Een indruk van de gevarieerdheid van het terrein geeft foto 1.

Zo is de Westpoort thans uitgegroeid tot een interessant, door menselijk ingrijpen ontstaan, natuurgebied dat als schakel in de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur van grote betekenis voor het Noordhollandse landschap kan zijn. De bestemming is tot op heden industrie en havenontwikkeling en in het oostelijke gedeelte hebben zich al vele bedrijven gevestigd. Het gebied ten westen van de Ruijgoordweg (fig. 1) is echter nog grotendeels onaangetast.

Flora en vegetatie

De vegetatie in de Westpoort is zeer gevarieerd. Deze diversiteit is mede ontstaan door de verschillen in bodemvochtigheid, grondsoort, en door de verschillende vormen van anthropogene verstoring in het gebied.

Veel planten die nu in de Westpoort voorkomen, zijn elders in Nederland door verschillende oorzaken zoals ontwatering, veranderd grondgebruik en overbemesting sterk in aantal achteruitgegaan. Voor dergelijke bedreigde soorten is het Rode-lijstsysteem ontworpen (Weeda et al., 1990). In de Westpoort blijkt het aantal Rode-lijstsoorten per km^2-hok in vergelijking met het overige stedelijke gebied van Amsterdam, inclusief het Amsterdamse Bos, zeer hoog te zijn (fig. 2).

Ook als we kijken naar de relatie tussen het aantal soorten en de oppervlakte, valt de rijkdom van de Westpoort op. Op een oppervlakte van ca 20 km^2 komen in totaal 452 soorten voor, hetgeen tenminste tweemaal zo hoog is als het gemiddelde voor deze oppervlakte (Adriani & Van der Maarel, 1968). Hiermee kan de Westpoort wedijveren met gebieden in het Renodunale- en Waddendistrict.

De Levende Natuur 95 (2):36-42 (1994)

Foto 1. Het landschap ten Westen van de Ruijgoordweg. Links: op de voorgrond een vlak stuk met veel Muurpeper (*Sedum acre*), op de achtergrond ruigte en wilgestruiken. Rechts: op de voorgrond o.a. Kruipwilg (*Salix repens*), in het midden een uitgestoven laagte, en op de achtergrond riet en wilgestruiken.

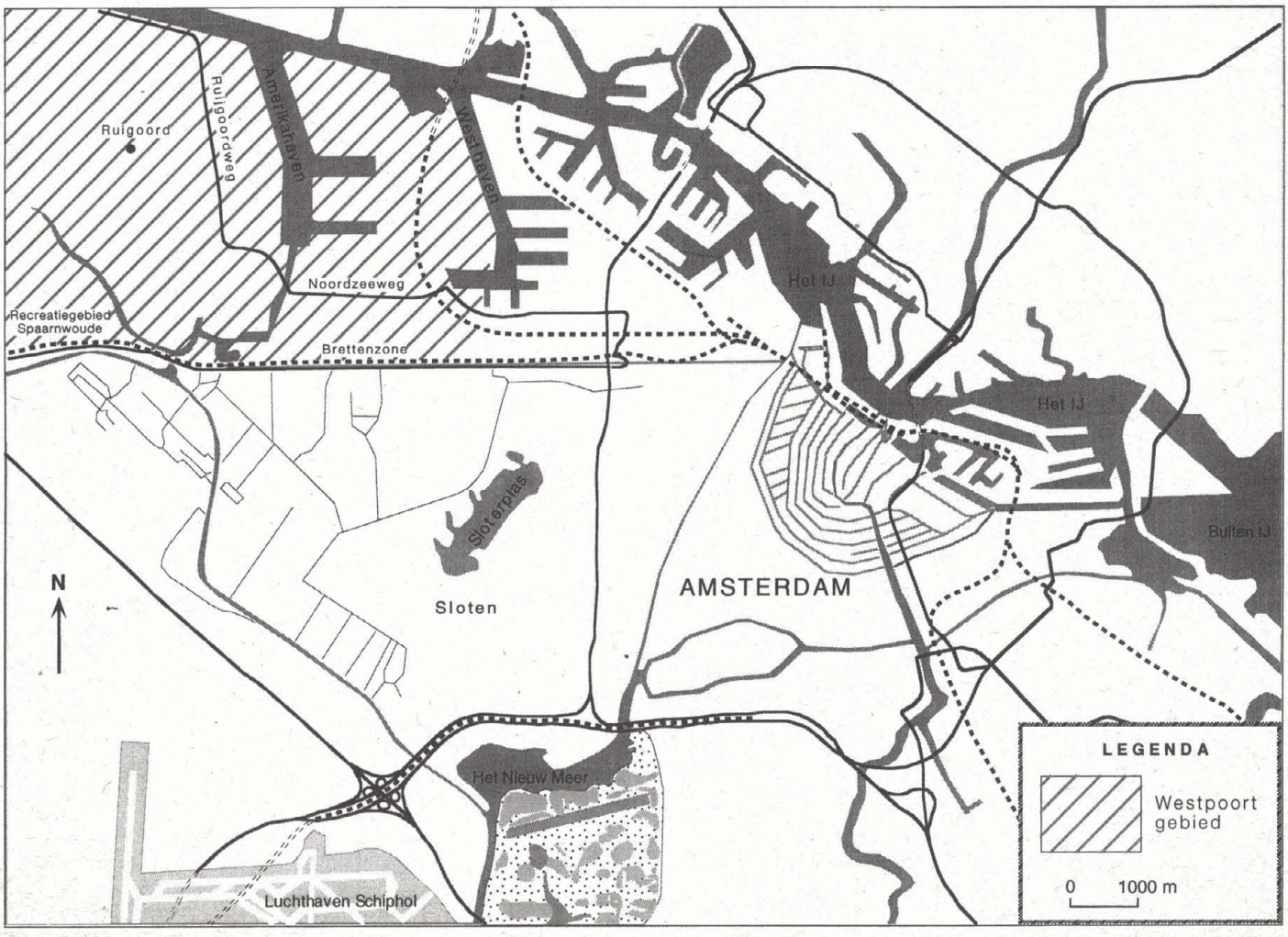
Een goede indruk van de mate van zeldzaamheid geeft ook de verdeling van de in het gebied voorkomende plantesoorten per atlasblok (Atlasblok Frekwentie Klasse: AFK), volgens de gegevens van de Atlas Nederlandse Flora (Mennema et al., 1980 en 1985; Van der Meijden et al., 1989). Dit is weergegeven in figuur 3. Hieruit blijkt dat een groot deel van de planten in de Westpoort valt onder de categorie "vrij zeldzaam" (AFK 4) tot "minder algemeen" (AFK 7), hetgeen wil zeggen dat de relatief zeldzame soorten ruim vertegenwoordigd zijn.

Opvallend is ook de grote orchideeën-rijkdom met zeer zeldzame soorten als Bijenorchis (*Ophrys apifera*) en Hondskruid (*Anacamptis pyramidalis*), beide Rode-lijstsoorten behorend tot resp. categorie 4 en 1. Talrijk tot zeer talrijk zijn Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*) en Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*). Vooral de laatste soort kan in de Westpoort in hoge dichtheden voorkomen (tot 10.000 per km²-hok; foto 2 en fig. 4).

Karakteristieke plantesoorten

Op open kalkrijke en min of meer zandige bodems komen bijzondere ruderale soorten voor, zoals de akkeronkruiden Aardaker (*Lathyrus tuberosus*), Blauw walstro (*Sherardia arvensis*) en Spiesleeuwebek (*Kickxia elatine*). Van de soorten die elders karakteristiek zijn voor open duin-

Fig. 1. Ligging Ruigoord en Westpoort bij Amsterdam.

De Levende Natuur 95 (2):36-42 (1994)

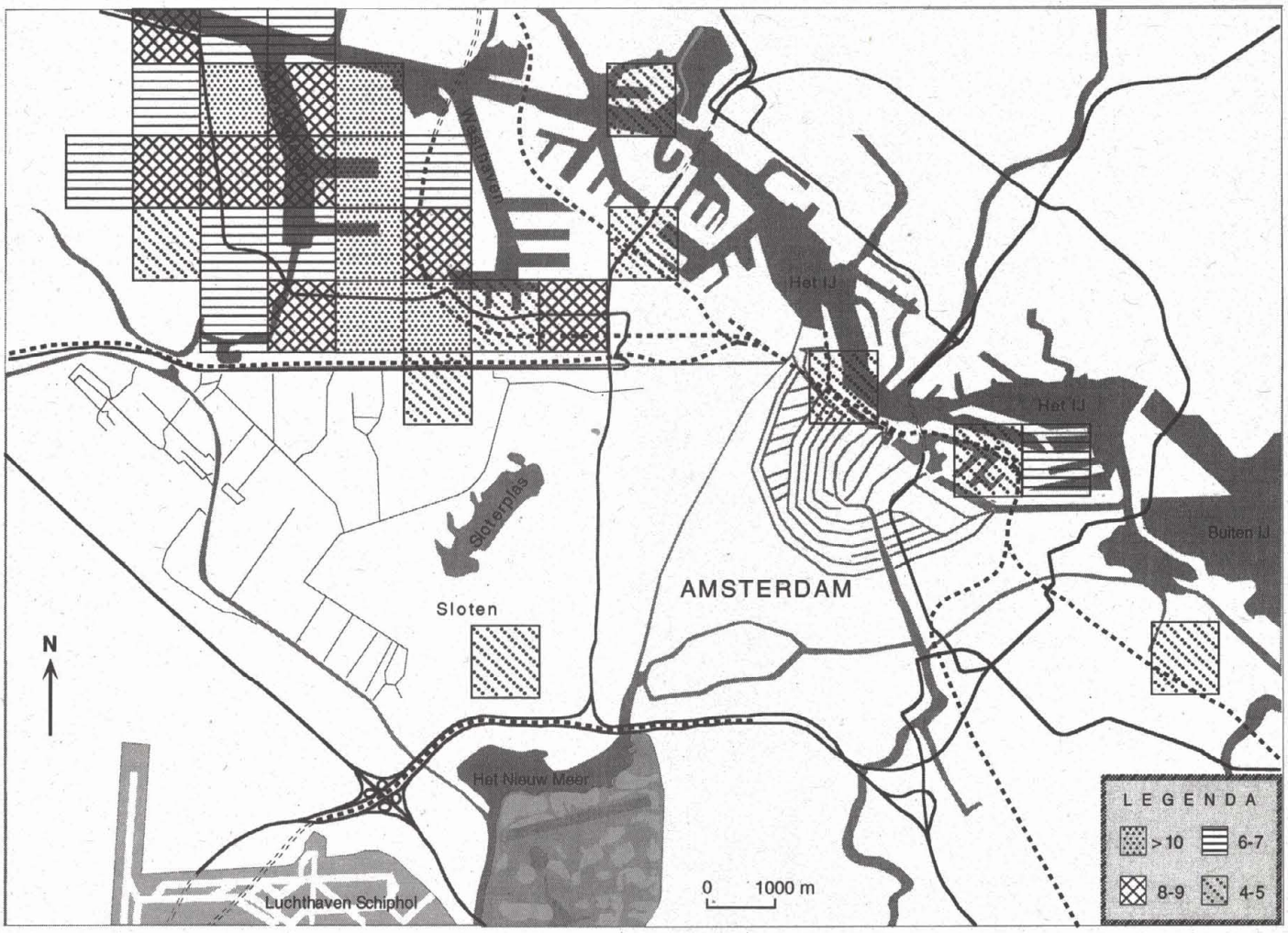
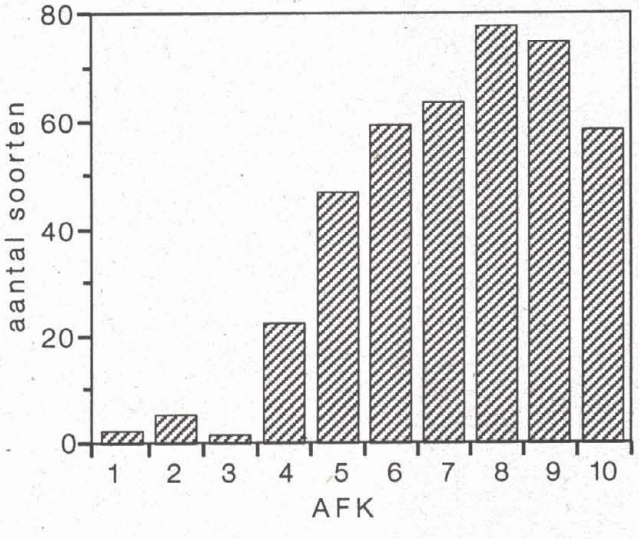

Fig. 2. Aantal Rode-lijstsoorten per km²-hok in het Amsterdamse stedelijke gebied. Geen aanduiding betekent dat er minder dan vier Rode-lijstsoorten voorkomen. Duidelijk is te zien dat de Westpoort er in positieve zin uitspringt. Naar: Floron-gegevens T. Denters, 1991.

Fig. 3. Verdeling van aantal soorten over de AFK (Atlasblok Frekwentie Klasse)-code. Atlasblok = 5 x 5 km. 1 = uiterst zeldzaam, 2 = zeer zeldzaam, 3 = zeldzaam, 4 = vrij zeldzaam, 5 = tamelijk zeldzaam, 6 = niet algemeen, 7 = minder algemeen, 8 = vrij algemeen, 9 = algemeen, 10 = zeer algemeen.

valleien, zijn opvallend veel aanwezig: Sierlijke vetmuur (*Sagina nodosa*) (fig. 5), Strandduizendguldenkruid (*Centaurium littorale*), Fraai duizendguldenkruid (*C. pulchellum*) en Rode ogentroost (*Odontites vernus* subsp. *serotinus*). Fraai duizendguldenkruid en Sierlijke vetmuur behoren samen met de ook in de Westpoort voorkomende Bleekgele droogbloem (*Gnaphalium luteo-album*), Waterpunge (*Samolus valerandi*) en Strandduizendguldenkruid tot de associatie "Centaurio-Saginetum moniliformis", een typische pionierassociatie van instabiele natte en vaak zwak zilte bodems van duinvalleien (Westhoff & Den Held, 1969). Op stabielere en drogere zandige plekken zien we veel Muurpeper (*Sedum acre*) en Zandmuur (*Arenaria serpyllifolia*). Rijk vertegenwoordigd zijn ook ruderale planten van de categorie "spoorwegplanten" (Koster, 1985 en 1986), zoals Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*) en Kleine leeuwebek (*Chaenorrhinum minus*).

Naast vegetaties van dergelijke open terreinen komen op vrij uitgebreide schaal

De Levende Natuur 95 (2):36-42 (1994)

struwelen voor met onder andere veel Duindoorn (*Hippophae rhamnoides*), Kruipwilg (*Salix repens*), Eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*) en Kardinaalsmuts (*Evonymus europaeus*).

In relatief vochtige laagten met slib en opgehoopt organisch materiaal groeien omvangrijke rietvelden en hier en daar ook vegetaties gedomineerd door Zeebies (*Scirpus maritimus*) en Ruwe bies (*Scirpus lacustris* subsp. *tabernaemontani*). De rietvelden worden grotendeels geëxploiteerd vanwege de goede gebruikskwaliteit o.a. voor dakbedekking. Door de hiermee gepaard gaande afvoer van organisch materiaal (verschralend beheer) komt op dergelijke plaatsen een bloemrijk rietland voor met onder andere Rietorchis, Moerasrolklaver (*Lotus uliginosus*) en Echte koekoeksbloem (*Lychnis flos-cuculi*). Op niet of minder geëxploiteerde plaatsen vindt men veel wilgenopslag met onder meer Schietwilg (*Salix alba*), Katwilg (*S. viminalis*), Grauwe wilg (*S. cinerea*) en Kruipwilg (*S. repens*).

Als we het soortenbestand bekijken vanuit levensvormen en oecologische

Foto 2. Een vochtige grazige plek met veel Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*).

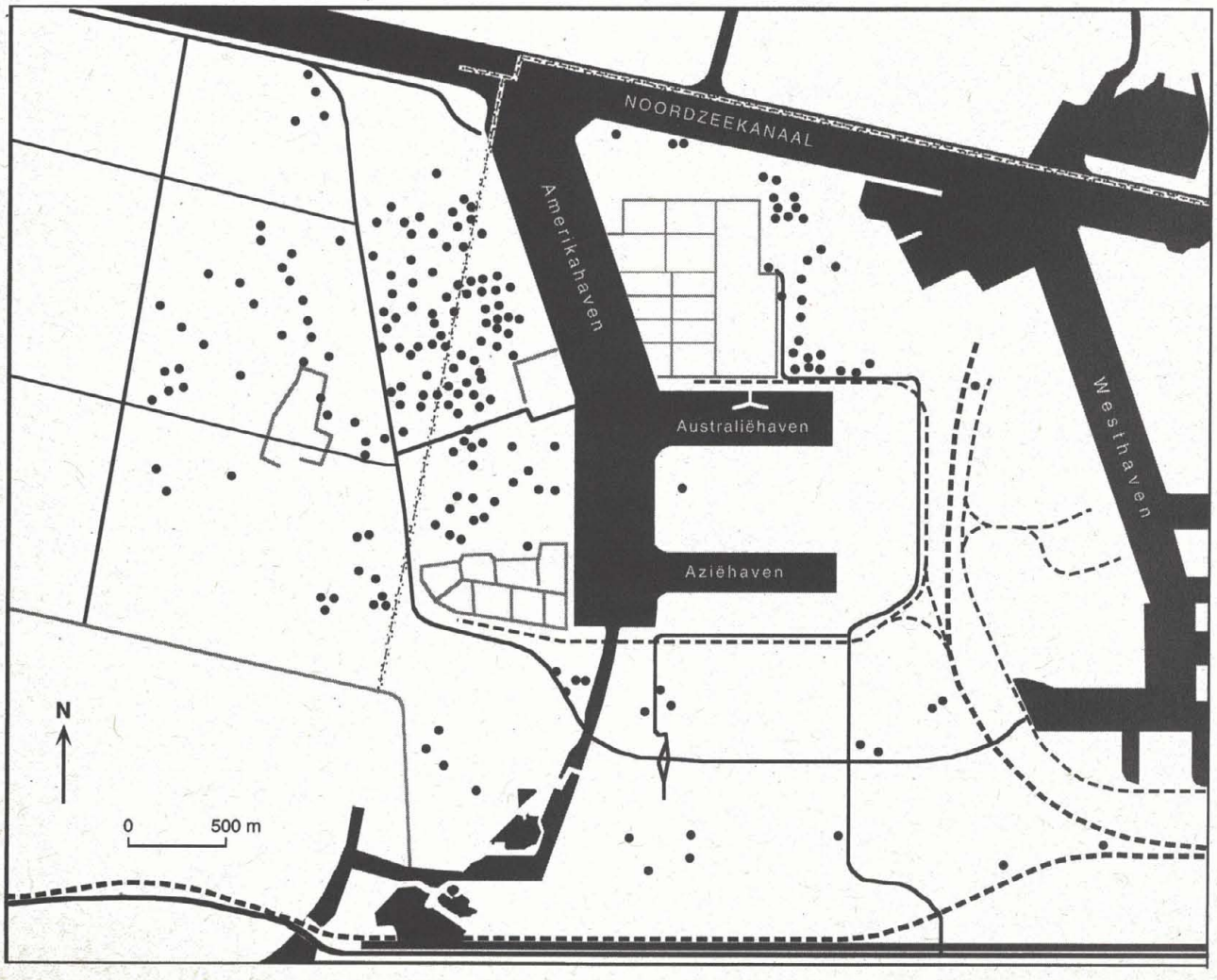

Fig. 4. Verspreiding van de Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*) in de Westpoort (naar Milieu-inventarisatie Noord-Holland, 1989).

De Levende Natuur 95 (2):36-42 (1994)

groepen (Arnolds & Van der Maarel, 1979), dan valt op dat eenjarige onkruiden en storings- en natte pioniers het sterkst vertegenwoordigd zijn.

Avifauna

De avifauna van het gebied is uitgebreid geïnventariseerd door Walters (1990), en door de Stichting "Zuid-Kennemerland Natuurlijk" (Groot, 1993).

Typische vogelsoorten van de rietlanden zijn Sprinkhaanrietzanger (*Locustella naevia*), Rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*), Grote en Kleine karekiet (*Acrocephalus arundinaceus* en *A. scirpaceus*), Snor (*Locustella luscinioides*), Baardmannetje (*Panurus biarmicus*), Blauwborst (*Luscinia svecica*) en Rietgors (*Emberiza schoeniclus*). Baardmannetje en Blauwborst staan op de lijst van bedreigde en karakteristieke vogels in Nederland (Provincie Noord-Holland, 1991). Met name de Blauwborst is een opvallende verschijning in de Westpoort. Deze vogel wordt vooral aangetroffen in vochtige delen met riet en hoge wilgenstruiken. Van belang is de aanwezigheid van plekken met een kale bodem onder hoog opschietende kruiden. Een belangrijk biotoop voor deze soort is de Biesbosch. In dit gebied lijkt een stabilisatie van het aantal broedparen op te treden, maar in de Westpoort neemt het aantal Blauwborsten nog steeds toe. In 1990 waren er 23 territoria geteld, en in 1993 waren er al 56 broedparen (Groot, 1993). Van alle Blauwborsten die in Noord-Holland broeden, komt 60% voor in de Westpoort, waarmee dit gebied voor deze soort dus van nationale betekenis is.

Ook het aantal territoria van de Sprinkhaanrietzanger, een soort die vooral in de duinen voorkomt, neemt ieder jaar toe. Verder is de Westpoort belangrijk voor de Rietzangers. Deze vogelsoort wordt in Noord-Holland verder vooral in de Zaanstreek, Waterland en het Vechtplassengebied aangetroffen.

Inpassing in de Ecologische Hoofdstructuur

De rijksoverheid stelt in het Natuurbeleidsplan van 1989 dat zij een ruimtelijk stabiele en ecologisch duurzame "Ecologische Hoofdstructuur" wil realiseren. Deze hoofdstructuur bestaat uit kerngebieden, verbindingszones en natuurontwikkelingsgebieden. Het is immers van belang dat natuurgebieden worden vergroot en dat de isolatie van gebieden wordt opgeheven (Ministerie L&V, 1989).

De provincie Noord-Holland heeft de landelijke Ecologische Hoofdstructuur uitgewerkt voor de regionale omstandigheden binnen de provincie (Provincie Noord-Holland, 1991). Rond Amsterdam zijn het vooral de laagveengebieden die ten gevolge van de hoge waterstand en de kwelsituaties een grote faunistische en floristische waarde hebben en die op grond van hun nationale en internationale betekenis in de Ecologische Hoofdstructuur van de provincie zijn opgenomen. Behalve de laagveengebieden met moerassen, zijn rond Amsterdam recre-

Fig. 5. Verspreiding van Sierlijke vetmuur (*Sagina nodosa*) in de Westpoort (naar Milieu-inventarisatie Noord-Holland, 1989).

De Levende Natuur 95 (2):36-42 (1994)

atiegebieden en -bossen in de structuur opgenomen (fig. 6). De provincie wil vooral een structuur met een gevarieerd karakter, waarbij de continuïteit en samenhang tussen diverse terreinen gehandhaafd of hersteld wordt.

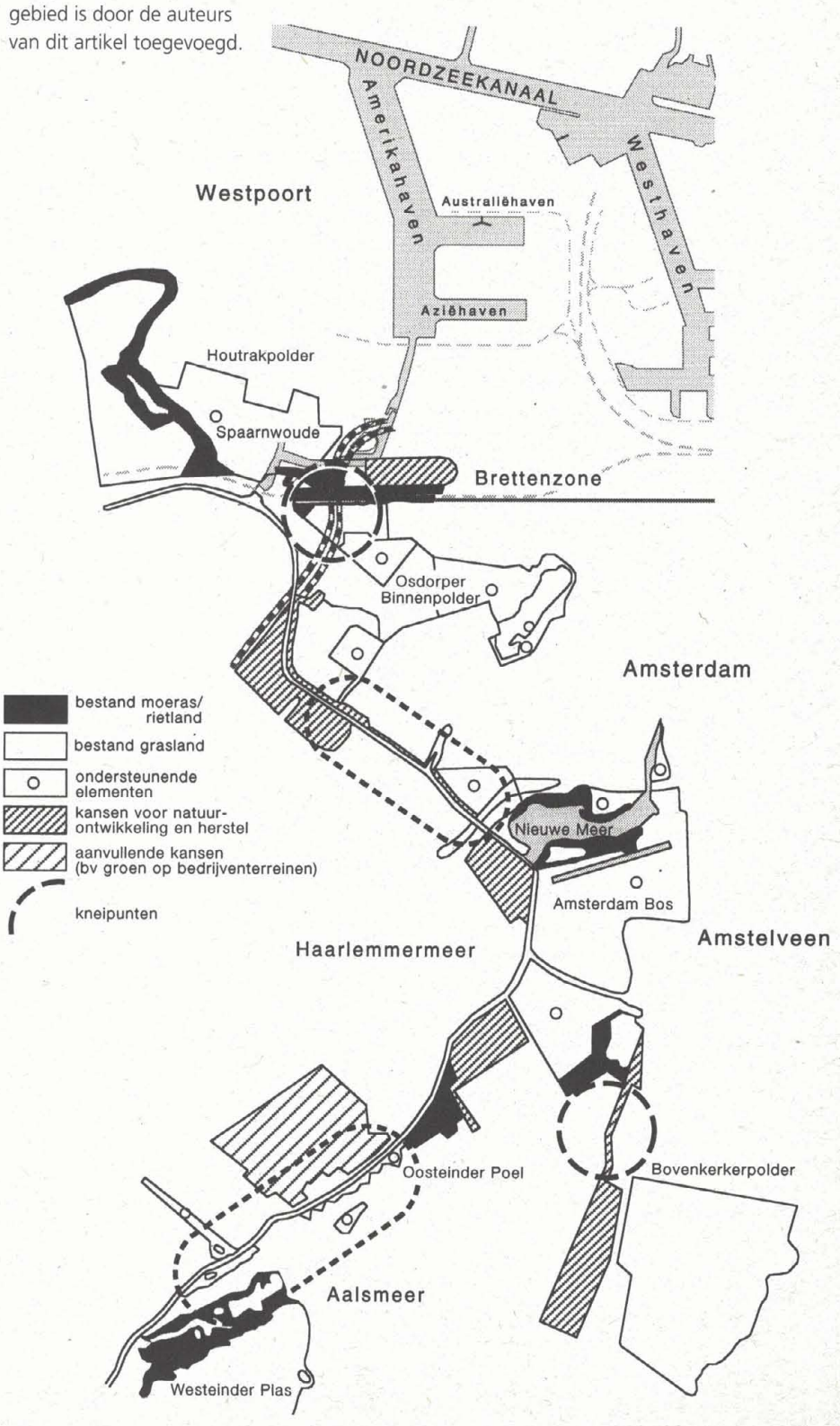
Uit een vergelijkend onderzoek (Lenoir, 1992) is gebleken dat de Westpoort niet onder doet voor andere natuurgebieden in Nederland en dat het een geheel eigen en bijzonder karakter heeft. Dit blijkt onder meer uit de combinatie van riet- en duinvegetatie en de bij deze habitats behorende zeldzame plante- en vogelsoorten. Hierdoor en door de geografische ligging is de Westpoort een onmisbare schakel in die ecologische structuur. Het gebied sluit aan bij de in de hoofdstructuur opgenomen Brettenzone (Buijs et al., 1992) en is een goede aanvulling op het recreatiegebied Spaarnwoude. Tevens is de Westpoort van belang om de samenhang tussen de vochtige gebieden ten noorden en zuiden van het Noordzeekanaal te behouden. Planten kunnen hiervan profiteren, maar ook dieren als Ringslang (*Natrix natrix*) en Salamander (*Triturus spec.*). Als "stepping stone" kan het gebied bovendien een belangrijke functie vervullen voor vogels uit de duinstreek en uit het Gooi.

De Westpoort is tot nu toe buiten de Ecologische Hoofdstructuur gebleven, maar met name in het Milieubeleidsplan van de provincie wordt erop gewezen dat er ook buiten die structuur mogelijkheden zijn om natuurwaarden te behouden, te ontwikkelen of te versterken (Provincie Noord-Holland, 1991). Een tamelijk grootschalig en gedifferentieerd gebied als dit, met bovendien weinig actuele menselijke verstoring, zou een enorm belangrijke reservoir-functie kunnen vervullen voor de wijde, grotendeels stedelijke en industriële, omgeving.

Aanbevelingen voor het beheer

De geschetste natuurfunctie kan alleen behouden worden, als de door Amsterdam voorgenomen havenbouw ten westen van de Ruijgoordweg (fig. 1) achterwege blijft. De economische noodzaak hiertoe is trouwens twijfelachtig en omstreden (De Bruijn, 1993). Industrie, ten oosten van de Ruijgoordweg zou kleinschalig en milieuvriendelijk moeten zijn. Ecologisch beheer van groenzones, bufferzones, bermen, blusvijvers e.d. is mogelijk en relatief goedkoop. Te denken is aan één- of tweemaal per jaar maaien en afvoer van het maaisel, milieuvriendelijke

Fig. 6. De ligging van de Westpoort t.o.v. de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur (naar deelnota Ecologische Structuren en Natuur- en Landschapsbouw (Provincie Noord-Holland, 1991)). N.B.: Westpoortgebied is door de auteurs van dit artikel toegevoegd.

De Levende Natuur 95 (2):36-42 (1994)

oevers van vijvers, aanbrengen van reliëf e.d. Dat ecologisch beheer van industrieterreinen binnen korte tijd lonend kan zijn, bewijzen de bufferzones van Mobil Amsterdam Terminal en Oil Tanking waar bepaalde Rode-lijstsoorten in grote aantallen voorkomen. De gemeente Amsterdam en de Provincie kunnen zo'n beheer ondersteunen met diensten of subsidie. Voor het beheer van de Westpoort zouden de volgende aspecten uitgangspunten kunnen zijn:

– Om versnippering te voorkomen, moet het gebied ten westen van de Ruijgoordweg als Groene Kern worden gehandhaafd.

– De rietexploitatie kan blijven bestaan.

– Om het specifieke open pionier-achtige karakter te behouden, kan begrazing, b.v. door schapen, als goedkope beheersvorm overwogen worden.

De Westpoort is een uitdaging om in het Amsterdamse stedelijke en industriële gebied een stukje unieke en spontane natuur te handhaven en zich te laten ontwikkelen.

Literatuur

Adriani, M.J. & E. van der Maarel, 1968. Voorne in de branding. Stichting Wetenschappelijk Duinonderzoek Oostvoorne.

Arnolds, E.J.M. & E. van der Maarel, 1979. De oecologische groepen in de standaardlijst van de Nederlandse flora 1975. Gorteria 9: 303-312.

Bolman, J., 1976. Wilde planten in en nabij Amsterdam. Thieme, Zutphen.

Bruijn, R. de, 1993. Ruigoord of Afrika = (onge)haven(d). Een kritische analyse van de geplande Amsterdamse havenuitbreiding in het Westpoortgebied. Scriptierapport Faculteit Economische Wetenschappen en Econometrie UvA.

Buijs, E., R. Roos & P. Kollee, 1992. Ecologisch advies Brettenzone Amsterdam. Dienst stedelijk beheer - ISR, gemeente Amsterdam.

Frieswijk, J.J., 1969. Een industriegebied in wording botanisch bezien. De Levende Natuur 72(11): 241-244.

Groot, H., 1993. De ontwikkeling van de broedvogelstand van Ruigoord versus de dreigende aanleg van de Afrikahaven. Fitis 29: 62-73.

Koster, A., 1985. Spoorwegterreinen van betekenis voor mens en dier. De Levende Natuur 86(6): 194-199.

Koster, A. 1986. Bijzondere planten langs het Amsterdamse spoor. Natura 83: 91-99.

Lenoir, L., 1992. Westpoort: industriële ontwikkeling met behoud van natuurwaarden. Rapport Wetenschapswinkel Vrije Universiteit, Amsterdam.

Mennema, J., A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate, 1980. Atlas van de Nederlandse Flora 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Kosmos, Amsterdam.

Mennema, J., A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate, 1985. Atlas van de Nederlandse Flora 2. Zeldzame en vrij zeldzame planten. Bohn Scheltema & Holkema, Utrecht.

Meijden, R. van der, C.L. Plate & E.J. Weeda, 1989. Atlas van de Nederlandse Flora 3. Minder zeldzame en algemene soorten. Rijksherbarium, Leiden.

Ministerie van Landbouw en Visserij, 1989. Natuurontwikkeling, een verkennende studie. Achtergrondreeks Natuurbeleidsplan nr. 6. SDU-uitgeverij, 's-Gravenhage.

Provincie Noord-Holland, 1991. Deelnota Ecologische structuren en natuur- en landschapsbouw. Beleidsvisie ontwikkeling provinciale ecologische hoofdstructuur (PEH's). Haarlem.

Walters, J., 1978. Een floristische verkenning van opgespoten terreinen. De Levende Natuur 81(3/4): 74-85.

Walters, J., 1990. De broedvogels van het westelijk havengebied van Amsterdam. Deel 1. Zangvogels - tot en met 1989 -; Deel 1A. Zangvogels in 1989. Rapporten, Amsterdam.

Walters, J., 1991. Wilde planten van het westelijk havengebied van Amsterdam. Rapport, Amsterdam.

Weeda, E.J., R. van der Meijden & P.A. Bakker, 1990. Rode Lijst van de in Nederland verdwenen en bedreigde planten (Pteridophyta en Spermatophyta) over de periode 1.1.1980-1.1.1990. Gorteria 16: 2-26.

Westhoff, V. & A.J. den Held, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Thieme, Zutphen.

Summary

The Westpoort near Amsterdam: an important nature area, again threatened.

In the Westpoort, N.W. of Amsterdam (fig. 1), an area designated for industrial use and a new harbour, a richly diversified natural area has developed with many rare and elsewhere threatened plants and birds. The area is characterized by low lying sites with extensive reed marshes or willow shrubs, and relatively high sites with dune-like open vegetations consisting of species such as *Sagina nodosa, Centaurium littorale, C. pulchellum, Odontites vernus* subsp. *serotinus*, and dense scrub vegetation with extensive stands of *Hippophae rhamnoides.*

The occurrence of rare orchids such as *Ophrys apifera* and *Anacamptis pyramidalis* is remarkable, while *Epipactis palustris* and in particular *Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa* are forming dense stands at some sites.

Among the bird species Bluethroat (*Luscinia svecica*) and Bearded tit (*Panurus biarmicus*), rather rare in The Netherlands, are common in the Westpoort area.

The rich nature of the Westpoort should be preserved, despite its original industrial destiny. The area should be incorporated into the so called Ecological Main Structure of the province Noord-Holland and used to form a zone to connect the peat polder areas North of Amsterdam with nature areas South of Amsterdam. Moreover, the area can act as a stepping stone for the West-East movement of plants and birds, between the coastal dune area and Het Gooi, a Pleistocene sandy region further inland.

Dankwoord

Wij willen de heren J. Walters en Ton Denters bedanken voor de gedetailleerde informatie over het gebied en het beschikbaar stellen van hun gegevens. Ook de inventarisatiegegevens van de Provincie Noord-Holland uit 1989 waren van groot belang voor dit onderzoek. De heer Drs. H. Brouwer (VU) gaf belangrijke adviezen over de beleidsaspecten. Voor de assistentie met het persklaar maken van de illustraties zijn we de heer L. Sanna (VU) erkentelijk. Tenslotte waarderen we de ondersteuning en adviezen van de Milieufederatie Noord-Holland en het Milieucentrum Amsterdam.

Dr. Jan Simons
Vrije Universiteit
Vakgroep Oecologie en Oecotoxicologie
Afdeling Plantenoecologie
De Boelelaan 1087
1081 HV Amsterdam

Drs. Lisette Lenoir
Pieter Aertsz. straat 111'
1074 VP Amsterdam